

Lafferton Sára

A baloldal válsága vagy Franciaországé?

Pierre Nora és Jacques Derrida vitája a francia–algériai konfliktus (1954–1962) kapcsán

1958 áprilisában, néhány héttel a labdarúgó-világbajnokság kezdete előtt a francia nemzeti válogatottból néhány szerződéses játékos hiányzott; ők kiléptek a francia „kékektől” azért, hogy megalakítsák az algériai lázadók nemzeti csapatát, a „függetlenség tizenegyét”. A FIFA természetesen nem ismerte el az ekkor hivatalosan Franciaországhoz tartozó Algéria „nemzeti” válogatottját, amely ezért nem indulhatott a futball-világbajnokságon. Ezzel a várható döntéssel minden bizonnyal maguk a játékosok is tisztában voltak, de a húszas éveikben járó, algériai származású focisták mégis úgy döntöttek, hogy letérnek a biztos világhírnév felé vezető útról azért, hogy politikai elkötelezettségüknek megfelelően létrehozzák egy hivatalosan egyelőre nem létező állam nemzeti válogatottját.

Ma teljesen elképzelhetetlennek tűnik az, hogy egy élsportoló politikai elköteleződése miatt feladja professzionális sportkarrierjét. A disszidáló algériai focisták viszont tulajdonképpen ezt tették, ami csapatsportolóként számukra különösen nehéz lehetett, hiszen ezzel a lépéssel francia bajtársaikat is magukra hagyták. A kék színben játszó focistákon túl a francia szurkolókat is megérintette a döntés; André Fontaine történész szerint a stadionok népe általános döbbenettel vett tudomást a hírről, és összességében véve jóval érzékenyebben reagált az algériai játékosok váratlan hiányára, mint egyes lázadó algériai politikusok hirtelen eltűnésére.¹

Erre a rendkívül felfokozott közérületre utalhatott Pierre Nora, napjaink Franciaországának egyik legmeghatározóbb történésze, amikor 2012-ben azt írta, hogy *„aki nem élte meg ezt a hét végeláthatatlan évet, annak ma szinte lehetetlen megérteni azt az érzelmi intenzitást, amellyel az algériai ügy zajlott”*.² Az „algériai ügynek” Franciaországban hivatalosan elfogadott neve sem volt egészen 1999-ig, pontos megnevezése a konfliktus éveiben (1954–1962) pedig nagyon komoly jogi és diplomáciai viták tárgyát képezte a lehetséges kifejezések téjjeinek döntő jelentősége

¹ Idézi: BRANCHE–THÉNAULT, 2008. 6.

² NORA, [1961]. 27.

miatt.³ A megnevezés körül zajló polémia egyik színtere az ENSZ Közgyűlése volt, ahol az „algériai kérdésről” folyó vita során 1955-ben a francia képviselő azzal fenyegetőzött, hogy ha a terület a továbbiakban is napirenden tartja a kérdést, akkor Franciaország kilép az ENSZ-ből és a NATO-ból.⁴

A mindennapokat és a nagypolitikát egyaránt érintő folyamatokkal összefüggésben az algériai válság értelmiségtörténeti, eszmetörténeti és politikafilozófiai kontextusban is értelmezhető. Ami az előbbit illeti, a francia baloldal értelmiségi, elméleti és filozófiai pozíciói alapvetően átrendeződtek a konfliktus mentén. Ezek a pozíciók bizonyos esetekben radikális ellentmondásba kerültek egymással, mint például Jean-Paul Sartre, Albert Camus vagy Jean-François Lyotard esetében,⁵ akik a baloldal meghatározó alakjai voltak, illetve a későbbiekben azzá váltak. Pozícióik részben a marxista társadalomelméletre való ambivalens viszonyuk, pontosabban annak az algériai kérdésre való alkalmazhatóságának problémája mentén strukturálódtak, ennyiben pedig újraartikulálták és nagyban hozzájárultak a marxista elmélet és a marxista inspirációjú politikafilozófia korszakban kialakuló válságához.

Ezekkel az értelmiségtörténeti fejleményekkel összhangban az algériai válság arra is felhívta a figyelmet, hogy bizonyos politikai eszmék és fogalmak alapvetően ellentmondásos jelentéstartalmakkal kerültek forgalomba a francia közbeszédben. Pierre Nora és a filozófus Jacques Derrida vitája például a „forradalom”, a „racionalizmus”, a „köztársaság” vagy a „nemzet” fogalmainak válságáról árulkodott, azaz olyan politikai gondolatok kríziséről, amelyek a modern politikai hagyomány lényegéhez tartoznak. Ilyen értelemben az algériai konfliktus a modernitás válságáról tanúskodott, mégpedig olyan módon, amelynek hatásai a mai napig tetten érhetők a francia értelmiségi mező struktúrájában és a francia politikai gondolkodásban. Hatásai felől tekintve ezért „Algéria” a francia filozófia „politika-metafizikai” alakzatának tekinthető.

Az alábbiakban Nora és Derrida algériai kérdés körül kibomló vitáját elemzem. Mielőtt történési, illetve filozófusi munkásságukkal világhírnevet szereztek volna, Nora és Derrida az ötvenes évek elején a Louis-le-Grand nevű párizsi gimnáziumban voltak padtársak, illetve egy életen át barátok. A francia–algériai konfliktust mindketten harmincévesen, karrierjük legelején élték meg, és eltérő mértékben ugyan, de mindketten személyesen is érintettek voltak benne. A párizsi születésű Nora ugyanis történési végzettsége megszerzését követő két évben, a konfliktus közepén (1958–1960) az algériai Oran városában dolgozott történelemtanárként. Az ott töltött évek tapasztalatai alapján az akkor még ismeretlen Nora 1961-ben könyvet írt a konfliktusról, amely komoly visszhangot keltett a francia értelmiség köreiben, megalapozva szerzője későbbi hírnevét. Nora a megjelenés után azonnal elküldte a kötetet az algériai származású Derridának, aki néhány hét múlva hosszú és heves hangvételű magánlevélben válaszolt, de arra kérte barátját, hogy

³ A konfliktus nevének kérdéséhez magyarul lásd: LAFPERTON, 2020. A konfliktus megnevezése körüli viták miatt a dolgozatban a semlegesebb „francia–algériai konfliktus” kifejezést használok a mostanra közkeletű (és 1999 óta hivatalos) „algériai háború” helyett.

⁴ LAFPERTON, 2021.

⁵ Az említett értelmiségiek algériai konfliktusra vonatkozó, összegyűjtött írásait lásd itt: SARTRE, 2018; CAMUS, [1958]; illetve LYOTARD, 1989.

semmiképpen ne hozza válaszát nyilvánosságra. Nora ötven évvel később, 2012-ben újra kiadta 1961-es könyvét, amelyben Derrida levelét is közölte (a filozófus feleségének engedélyével). A kötet, amellet, hogy az említett dokumentumot először tárta a nyilvánosság elé, három fontos, a kötetre érkezett válasznak is helyt adott.⁶ Emellett Nora írt egy hosszú előszót is, amelyben többek között saját korabeli pozíciójára, illetve Derridával való vitájára reflektál.

Kettejük vitája lényegét tekintve azon kérdés körül artikulálódott, hogy a konfliktus milyen válságról, pontosabban minek a válságáról árulkodhat. Míg a történész a baloldal ideológiai krízisére vezette vissza a francia–algériai konfliktust, addig a filozófus úgy vélte, hogy a válság mindenekelőtt Franciaországot érinti. Nora úgy érvelt, hogy – minden létező, bár összességében sikertelen francia jobbító szándék ellenére – Algériában egyfajta perverz baloldali gondolat szökkent szárba, amely a francia Forradalom nemes emberjogi eszméinek nevében, azokat korrumpálva brutálisan gyarmatosította a helyi népeiséget. Ezzel szemben Derrida azt hangsúlyozta, hogy forradalom és gyarmatosítás gondolata nem elválaszthatók egymástól, éppen ellenkezőleg; összetartozónak tűnnek, és mindenekelőtt Franciaországhoz köthetők, amely ezért mindenekelőtt felelős a nevében szerzett érdemekért és elkövetett bűnökért.

Ami Nora szemléletét illeti, az előszó alapján úgy tűnik, hogy az ötven évvel később sem változott markánsan. Megerősítve 1961-es álláspontját, a szerző 2012-ben így fogalmaz:

*„Ma spontán módon hajlamosak lennénk arra, hogy az algériai ügyben a kolonizáló nacionalista jobboldal, illetve az univerzális emancipáció mellett elkötelezett baloldal örök küzdelmének egyik állomását lássuk. Hiba. Valóban zajlott ilyen konfliktus, azonban nem ez volt a legfontosabb. A fő törésvonal valójában a baloldalon belül húzódott: hogyan köteleződhet el Algéria függetlenségének ügye mellett, amikor egész történelme összefonódik annak asszimilációjára való nemes törekvéssel?”*⁷

Nora ugyanis úgy látja, hogy a francia–algériai konfliktus egyszerre artikulálta és járult hozzá a baloldal korabeli (és azóta is húzódó) válságához. A baloldal ideológiai bázisát ugyanis Nora szerint „alapvetően megrázta a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. pártkongresszusán a sztálinizmus elítélése, illetve az 1956-os magyar forradalom szovjet tankokkal történő elnyomása”.⁸ Ezt az általános krízist pedig, mely nem pusztán politikai és etikai, de elméleti és filozófiai jellegű is volt, a hivatalos francia baloldal tovább fokozta azzal, hogy a francia–algériai konfliktusban csak

⁶ A könyvre számos értelmiségi reagált a sajtóban. Ezek közül az algériai születésű újságíró Albert-Paul Lentin, a francia származású, de élete nagy részében Algériában dolgozó szociológus Germaine Tillion, illetve a francia újság- és életrajzíró Jean Lacouture is reakcióját közli a 2012-es kiadvány.

⁷ NORA, [1961]. 31.

⁸ NORA, [1961]. 32. Ennek kapcsán fontos tisztázni, hogy Nora természetesen nem a sztálini bűnök elismerését és elítélését tartja a krízis forrásának, hanem az ebből következő kényszerű és összességében véve sikertelen számvetést. Továbbá, ahogyan Nora írása is sugallja, az 1956-os magyar forradalom elnyomásának híre óriási hatással volt a korabeli francia értelmiségre. Ehhez a sajnálatos módon kevésbé kutatott kérdéshez lásd például: CAPPELAERE, 1993.

viszonylag későn köteleződött el az algériai függetlenség ügye mellett. „Ezt a meg-
rázkódtatást a baloldal azóta sem heverte ki – írja Nora 2012-ben –, és ennek még ma is
cipeljük a terhét”.⁹

A 2004-ben elhunyt Derrida érett álláspontjáról jóval nehezebb biztosat állítani,
mert ő nyilvánosan nem foglalt állást a kérdésben, ezért nem is tudta felülvizs-
gálni korábbi megnyilvánulásait.¹⁰ Az alábbiakban megpróbálom rekonstruálni az
ő korabeli pozícióját, melynek kialakulása sokat köszönhetett Norával való vitájá-
nak.¹¹ Ez előtt azonban röviden összefoglalom a konfliktus történeti kontextusát
a vita szempontjából legjelentősebb kérdés, a francia állampolgárság algériai tör-
ténétén keresztül. Ezt követően bemutatom és elemzem Nora és Derrida algériai
kérdés kapcsán kialakított pozícióját Nora 1961-es könyve, 2012-es előszava, illetve
Derrida 1961-es levele mentén. Végül röviden kitérek a vita értelmiségtörténeti,
eszmetörténeti és politikafilozófiai tétjeire.

Francia Algéria és a helyi népesség asszimilációjának kérdése

Gyarmati politikájának legitimálására Franciaország egészen a gyarmatok füg-
getlenedéséig, tehát az 1960-as évekig alapvetően a civilizációs küldetés (*mission
civilisatrice*) gondolatát használta fel. Ez az elképzelés a francia kultúra fensőbb-
ségének, illetve az emberiség javíthatóságának elképzelésén nyugodott. Eszerint
a franciák alkalmasak rá és egyenesen hivatottak arra, mindenekelőtt forradalmi
örökségüknél fogva, hogy önkormányzásra képtelen gyarmati alattvalókat kul-
turálisan felemeljék.¹² A 19. század végére hivatalos külpolitikai doktrínává vált
gondolatot jellemzően nem a Császárság, hanem éppen a Köztársaság időszakaiban
használták a legitimitásukban.¹³ Ennek címén a II. Köztársaság 1848-ban alkotmány-
os szinten integrálta az 1830-ban elfoglalt Algériát a köztársaságba, amelynek
következtében Algéria, pontosabban az itt létrehozott területi adminisztrációs egy-
ségek, éppúgy francia földnek számítottak, mint az európai kontinensen lévő terü-
letek. Az innentől Francia Algériának (*Algérie française*) nevezett terület így a többi
francia gyarmathoz képest egyedi helyzetbe került,¹⁴ hivatalosan is a civilizációs
küldetés gondolatának egyik szimbóluma lett, és ez az állapot Algéria függetlensé-
gig, vagyis 1962-ig fennállt.

⁹ NORA, [1961]. 31–32.

¹⁰ Derrida évtizedekkel később nyilatkozott az algériai kérdés kapcsán. Ez azonban csak néhány
alkalommal fordult elő, például egy 1998-as interjúban. Ekkor azt mondta, hogy a negyvenes
évek végén egy algériai baloldali csoport tagjaként ő a gyarmati rendszert kezdte el kritizálni, de
anélkül, hogy Algéria függetlensége mellett állást foglalt volna. Idézi: BARING, 2010. 247.

¹¹ Nora 2012-ben írja a következő sorokat, Derridával való viszonya kapcsán: „Könyvem tehát
kikristályosította Derridánál az igényt, hogy megújítsa viszonyát szülőhazájával, Algériával, a háborúval,
saját magával. Erre a mai napig büszke vagyok.” NORA, [1961]. 20.

¹² CONKLIN, [2002]. 174.

¹³ Lásd például: MANCERON, 2005.

¹⁴ Aimé Césaire javaslatára 1946-ban elfogadták azt a törvényt (*loi de départementalisation*), amely-
lyel a „négy régi gyarmatot” (Guadeloupe, Martinique, La Réunion és Guyana) területi admini-
strációs szinten asszimilálták a kontinenshez és Francia Algériához.

Az alkotmányos és adminisztratív integrációt azonban sokáig nem követte hasonló intézkedés az államigazgatás többi területén. Ami az állampolgárság kérdését, vagyis a francia forradalom egyik legfontosabb intézményét illeti, a késlekedés igencsak szembeszökő volt, ugyanis Francia Algéria lakói még a francia–algériai konfliktus 1954-es kirobbanásakor sem voltak mind francia állampolgárok.¹⁵ Az 1848-as alkotmányos integráció ellenére az évszázadok óta Algéria területén élő muzulmán és zsidó lakosság, tehát a népesség túlnyomó többsége 1865-ig nem kaphatta meg a francia állampolgárságot, az Európából újonnan betelepülő népesség és leszármazottaik azonban igen. A gyarmatosítás pillanatától fogva ugyanis egyre növekvő számban költöztek francia Algériába különböző európai országokból, mindenekelőtt Franciaországból, de spanyol és olasz területekről, illetve Máltáról is. Míg a francia területekről jövők megtartották francia állampolgárságukat, addig a többi európai területről érkezőknek egyénileg jelentkezniük kellett érte. Ők azonban ezt egy formális honosítási folyamatot követően megkapták,¹⁶ az 1889-ben a francia jogba bevezetett „kettős *ius soli*” elvének köszönhetően pedig valamennyien automatikusan francia állampolgárrá is váltak.

Nora és Derrida vitája szempontjából a legnagyobb jelentősége azonban a helyi muzulmán lakosság, tehát a gyarmati időszak (1830–1962) alatt a helyi népesség túlnyomó részét kitevő csoport politikai asszimilációjának van. 1870-ben ugyanis az Adolphe Crémieux igazságügyminiszter után elnevezett rendelet értelmében Francia Algéria zsidó lakosai valamennyien megkapták a francia állampolgárságot.¹⁷ A muzulmánok viszont 1865 óta csak egyéni kérelemre kaphatták meg ugyanezt.¹⁸ A kérelmezéshez le kellett mondaniuk személyes státuszukról,¹⁹ amely

¹⁵ Fontos kiemelni, hogy a nők a kontinensen is csak 1944-ben kaptak szavazati jogot, vagyis teljes állampolgárságot; az itt következő leírás ezért kizárólag férfiakra vonatkozik.

¹⁶ WEIL, [2005]. 213. 1866-tól az európai lakosság számára a francia állampolgárság megszerzése rögzítetten egy frankba került. (WEIL, [2005]. 354.)

¹⁷ A tömeges honosítást célzó Crémieux-dekrétum hatálya alól (egy módosításnak köszönhetően) végül kivételt képeztek a M'Zab területén élő zsidók, akiket Algéria függetlenségéig (a muzulmánokhoz hasonlóan) kizártak a francia állampolgárságból. (BLÉVIS, 2012. 57.)

¹⁸ A helyi muzulmán és zsidó lakosság 1865 óta „bennszülöttnak” (*indigène*), azaz francia *nemzetiségűnek* számított, ami azonban nem jelentett francia állampolgárságot. A különbségéhez ebben a kontextusban lásd mindenekelőtt: SAADA, [2007]. 95–121.

¹⁹ A személyes státusz (*statut personnel*) jogi fogalmát alapvetően vallási – a századfordulótól kezdve viszont egyre inkább származási – alapon határozták meg, és a „bennszülöttekre” alkalmazták. (Ehhez bővebben lásd: WEIL, [2005]. 101.) A személyes státuszú bennszülöttekre egy sor olyan szabályozás vonatkozott, amelyek együttesét idővel „bennszülöttjognak” (*Code de l'indigénat*) kezdték nevezni, és amelyek komoly büntetőjogi következményekkel bírtak olyan esetekben, mint például a település területének engedély nélküli elhagyása vagy nyilvános gyülekezés. A zsidók túlnyomó többsége azonban az 1870-es tömeges és automatikus honosítási rendelettel elveszítette személyes státuszát, amely (a bennszülöttjoggal együtt) innentől fogva csak a helyi muzulmán lakosságot, illetve a M'Zab-i zsidókat jellemezte (vö. 16-os lábjegyzet). A személyes státusz így alapvetően a Korán által meghatározott öt szokás (poligámia; az apa fiatalokú gyermekének kiházasítására való joga [*djebri*]; a férjnek a házasság egyoldalú felmondására való joga; a házasság felbontását követően született gyermek származásának jogi rendezése a volt férj apaként való elismerésével; férfi örökösödési privilégium) gyakorlását tette lehetővé viselője számára. A személyes státuszról való lemondás a vallás feladását nem írta elő, de ezt az öt, a francia polgárjoggal (*Code civil*) összeférhetetlen vallási szokás gyakorlását megtiltotta. (WEIL, [2005]. 215–216.)

lehetővé tette, hogy az egyének életét a rájuk vonatkozó helyi, ez esetben a Korán által meghatározott szabályok alapján kormányozzák a gyarmati törvények által nem szabályozott kérdésekben. A személyes státuszról való lemondás azonban nem volt elegendő az állampolgárság elnyeréséhez: ezt egy adminisztrációs folyamat követte, amely során azt vizsgálták, hogy az egyén „méltó”-e (*digne*) a francia állampolgárságra. Hogy ezt kiderítsék, a gyarmati hatóságok kutatást folytattak a jelölt életvezetéséről és erkölcséről, illetve Franciaországhoz való politikai lojalitásáról. Ezen túl a századvégtől kezdődően megvizsgálták azt is, hogy a jelölt kellően asszimilálódott-e a francia civilizációhoz; ezt francia nyelvtudásán, francia nyelvű diplomáján vagy egyéb képesítésén, illetve az „európaiakkal” való (lehetőleg baráti) viszonyán mérték le. Mindezen feltételnek való elégtétel azonban még mindig nem jelentett garanciát az állampolgárság megszerzésére, ugyanis a gyarmati korszak szinte egészében a jelentkező ügyét a párizsi igazságügyi minisztériumban bírálták el (alapvetően az ügyet vizsgáló francia algériai hivatalnokok és jogászok többé-kevésbé önkényes véleményezése alapján) – és a minisztériumi döntést Algéria kormányzója végül megvethozhatta.²⁰

Úgy tűnik tehát, hogy a helyi lakosság civilizálásának, azaz kulturális és politikai asszimilációjának szándéka legkésőbb a századfordulótól kezdődően perverz irányt vett. Ahogyan a szociológus Laure Blévis a francia algériai muzulmánok honosítási folyamatainak szentelt tanulmányában megjegyzi, „messze annak gondolatától, hogy a jogi asszimiláció majd kulturális asszimilációt indíthat el, a hatóságok a francia állampolgárság megítélésével a jelölt már végbement asszimilációját kívánták megerősíteni”.²¹ A szintén gyarmati kérdésekkel foglalkozó jogszociológus, Emmanuelle Saada ennél jóval erősebben fogalmaz a francia gyarmati asszimilációs politika egészét illetően:

„a politikai közösséghez való csatlakozást [a 19. század végétől fogva] már nem önkéntes szándék alapján definiálták, mint a Forradalom idején; inkább úgy tekintettek rá, mint a francia civilizáció és erkölcsök elsajátításának csúcsa. Eszerint a [csatlakozási] szándék nem pusztán elégtelen volt, de egyenesen gyanús: az asszimiláció a francia civilizáció tudatalatti bensővé tételét jelentette.”²²

Az asszimiláció elé görgetett jogi és adminisztratív akadályok azonban valószínűleg legyőzhetők lettek volna, ha a honosításért folyamodó muzulmánok a tartalmi elvárásoknak eleget tesznek, vagyis bírják a „francia kultúrát”. Ezt minden bizonynyal alapvetően segítette volna, hogyha részt vehetnek az állami oktatásban. Az 1882 óta létező kötelező, laikus és ingyenes iskoláztatás (mint alapvető republikánus intézmény) azonban csak francia állampolgárokra vonatkozott, azaz a francia állam csak állampolgárait volt köteles alapszintű oktatásban részesíteni. Ezért úgy tűnik, hogy az algériai muzulmánok a 22-es csapdjába kerültek: az állampolgárság (egyéni) megszerzéséhez a „francia kultúra” elsajátítására, azaz mindenekelőtt francia oktatásra és francia miliőben való szocializációra lett volna szükségük, erre

²⁰ BLÉVIS, 2003. 29–42. Ehhez lásd továbbá: SAADA, 2012. 101; WEIL, [2005]. 218.

²¹ BLÉVIS, 2003. 42.

²² SAADA, [2007]. 108.

viszont csak állampolgárként lett volna lehetőségük. Valószínűleg ez magyarázza azt a jelenséget, hogy a francia–algériai konfliktus kirobbanásának évében, vagyis több mint száz évvel Algéria alkotmányos integrációját követően, Nora adatai szerint az arab gyerekeknek mindössze 15 százaléka volt beiskolázva.²³

Bár a gyarmati évtizedek alatt több törvényjavaslat is célozta a muzulmánok tömeges honosítását (amely tehát a helyi zsidó közösség esetén 1870, a nem francia, de európai lakosság esetében pedig 1889 óta automatikus volt), ezek a helyi európai telepestársadalom ellenállásán rendre elbuktak. Az 1887-es Michelin–Gaulier-javaslatot francia Algéria hatóságai vétózták meg; az 1890-es Martineau-javaslatot a francia Képviselőház egyre erősödő gyarmati frakciója buktatta meg (elsősorban a francia algériai képviselők lobbizása eredményeként); a korlátozó szellemben létrejött 1919-es, később törvényerőre emelkedő Moutet-javaslatban pedig Algéria kormányzójának nyomására végül bennehagyták, hogy a kormányzó megőrzi vétójogát a jelentkezéseket illetően.²⁴ A legismertebb franciaországi kezdeményezés azonban az 1937-es Blum–Violette javaslat volt, amely összesen nagyjából 24,000 muzulmánok, a muzulmán társadalom kulturális és gazdasági elitjének biztosította volna fokozatosan az állampolgárságot. Ezen visszafogott ambíciójú javaslat azonban általános ellenállással találkozott. Francia Algéria parlamenti képviselői túl liberálisnak találták, az algériai függetlenség gondolatát az elsők között artikuláló, frissen alakult Algériai Néppárt (Parti du peuple algérien) számára pedig a politikai asszimiláció gondolata elvből elfogadhatatlan volt. A kormány a telepesek nyomására végül visszavonta a javaslatot.²⁵

Muzulmánok egyéni kérelemre történő honosításra természetesen volt példa, de Nora érzékletes és találó kifejezésével élve a francia állampolgárságot a korszakban végig „pipettával adagolták”.²⁶ Blévis fent idézett tanulmányában azt állítja, hogy az egész gyarmati időszak, vagyis nagyjából 130 év alatt összesen mintegy hatezer muzulmán fő kapott francia állampolgárságot.²⁷ A szám értelmezéséhez érdemes megjegyezni, hogy 1954-re a zsidó közösség százötvenezer főt, az európai telepes társadalom körülbelül egymillió főt, a muzulmán lakosság pedig nagyjából kilencmillió főt számlált. Francia Algéria muzulmán népességét tömegesen, nőket és férfiakat egyaránt, végül 1958-ban, a konfliktus folyamán hatalomra kerülő Charles de Gaulle rendelete nyomán honosították.

²³ NORA, [1961]. 235. Ugyanerre az évre Germaine Tillion, a Nora könyvében hevesen kritizált „liberális” szociológus 94, illetve 98 százalékos irástudatlanságot jegyez a muzulmán férfiak, illetve nők esetében. (TILLION, 1958. 58.)

²⁴ Ezek a javaslatok céljaikat tekintve idővel egyre visszafogottabbakká váltak, minden bizonnyal a francia algériai hatóságok és politikusok felől tapasztalható folyamatos ellenállás hatására. A legambiciózusabb tehát az 1887-es javaslat volt, amely a személyes státusz megtartása mellett tömegesen honosította volna a muzulmánokat. Ennél óvatosabbnak tűnik az 1890-es javaslat, amely fokozatos asszimilációt célzott, és mindenekelőtt azokat a muzulmánokat honosította volna, akik francia többségű területen éltek. A három közül a legkonzervatívabb szellemű a legkésőbbi, 1919-es javaslat volt, amely a muzulmán társadalom csak egy bizonyos felső rétegének biztosította volna az állampolgári jogokat. (WEIL, [2005]. 212–213; 220–222.)

²⁵ WEIL, [2005]. 223.

²⁶ NORA, [1961]. 117.

²⁷ BLÉVIS, 2003. 26.

Pierre Nora és „Algéria franciái”

Pierre Nora élete első cikkét a francia–algériai konfliktus kapcsán írta, amely 1960. október 17-én a *France Observateur*-ben *Tanár voltam Algériában* címmel jelent meg.²⁸ Ahogyan azt a 2012-ben írt előszavában említi, René Julliard és Christian Bourgois, könyvének későbbi kiadói ezt a cikket olvasva bátorították arra, hogy írjon még a konfliktusról, hiszen „érezhető, hogy ennél sokkal több mondanivalója van”.²⁹ Nora környezete biztatására sietve nekilátott a könyv elkészítésének, amelynek kapcsán egy Derridának 1961 júniusában küldött levelében azt írta, hogy alapvetően saját algériai tapasztalatait akarta a meglehetősen nyers hangvételű kötetrel feldolgozni. A mentegetőző sorokat Nora azzal a vallomással zárta, miszerint „hogya a problémát a maga teljességében próbáltam volna megcélozni, akkor egy egész disszertációt kellett volna írnom, és az teljesen megbénított volna”.³⁰ Nora 2012-ben emlékezik vissza arra, hogy bár első kéziratára erőteljes kritikai visszajelzéseket kapott, addigra már eltökölte, hogy megjelenteti élete első könyvét, amit egyfajta állampolgári kötelességnek, „*devoir civique*”-nek is tartott,³¹ és amelyben Algéria szükségszerű függetlensége mellett foglalt állást.

Norát a 2012-es előszó alapján két, önmaga felé támasztott elvárás vezette az írás során, és a kötet érvelésének ismeretében kijelenthető, hogy ez a két elvárás a vállalkozás két fő célját is kijelölte. Egyrészt szakítani akart azzal a sajátos honfitársi szentimentalizmussal, amely a kor kontinentális Franciaországát alapvetően meghatározta, és amely elköteleződött az „Algériában élő honfitársaink” („*nos compatriots d’Algérie*”) biztonságának védelme mellett.³² Bár Nora ezt külön nem tisztázza, a fenti összefoglaló alapján egyértelmű, hogy a kontinentális franciák felfogásában a honfitársak kizárólag az európai eredetűnek tekintett, és ezért nagyjából száz éve francia állampolgársággal bíró csoportot jelöli, azaz körülbelül egymillió embert. Ennek a szentimentalizmusnak azonban a telepestársadalom biztonsága mellett Nora szerint volt még egy összetevője. A kontinensen ugyanis attól tartottak, hogy ha ez a közel egymillió, a háborús erőszakban megkeseredett és erőszakos ember egyszerre csak megjelenne Franciaországban, akkor a kontinensen hirtelen felütné a fejét a fasizmus és a gazdasági válság.³³

Ettől a különös szentimentalizmustól való kritikai távolságtartás jegyében Nora könyvének egyik legnagyobb erőfeszítése annak demonstrálása a kontinentális olvasó számára, hogy a helyi egymillió francia társadalom bizony nem „francia”, legalábbis a szónak a kulturális, vagy még inkább metafizikai (és ezért megváltoztathatatlan) értelmében nem az. A kötet címe is erre utal; a ma már egyszerűen csak leírónak tűnő *Algéria franciái* cím kapcsán Nora 2012-ben már úgy vélte, hogy az a hatvanas években nem pusztán stigmatizáló, de egyenesen rasszista is volt.³⁴

²⁸ J’étais professeur en Algérie. *France Observateur*, 18 octobre 1960. Ez a cikk a következő kötetben is olvasható: NORA, [1960]. 35–47.

²⁹ NORA, [1961]. 13.

³⁰ Idézi: PEETERS, 2012. 118.

³¹ NORA, [1961]. 17.

³² NORA, [1961]. 14–16.

³³ NORA, [1961]. 16.

³⁴ NORA, [1961]. 23.

Azonban attól a felismeréstől vezérelve, hogy a konfliktus által képviselt válsághoz a kontinentális közvéleménynek az Algériában élő „honfitársakhoz” való sajátos ragaszkodása alapvetően járul hozzá, Nora valóban állampolgári kötelességének érezhette, hogy bemutassa ezt az egymillió társadalmat – mégpedig egy igazi „párizsi burzsoá”³⁵ szemével. Ez a bemutatás pedig a legkevésbé sem volt hízalgő Algéria franciáira, vagyis a telepestársadalomra nézve; az egyes fejezetekben Nora érzékletesen és már-már szisztematikusan demonstrálja anekdotáival a helyi franciák „franciátlanságát”, vagyis mindenekelőtt irracionálisát.

Fontosnak tűnik a teljesség igénye nélkül idézni néhány ilyen anekdotikus leírást Nora könyvéből, már csak azért is, hogy röviden megmutatkozzon a szerző stílusa és hangneme, melyet Derrida erősen kritizálni fog. Az „*Ímhol Franciaország*” („*Ici la France*”) című fejezetben, melynek már idézőjelbe tett címe is utal arra, hogy az olvasó Franciaországnak a paródiájával fog találkozni, Nora néhány párbeszédből levezeti, hogy a telepések szerint a kontinensen nem szeretik őket és összeesküdtek ellenük, de nem tudják érvekkel megindokolni, hogy miért gondolják ezt, és hogy mit is gondolnak tulajdonképpen.³⁶ A kontinens felől érzékelt megvetés ellenére a nagytőkéstől a kis szatócs zsidóig és kisinásig bezárólag mindenki szenvedélyes francia nacionalista, és ez az egyesítő érzés erősebb minden köztük húzódo osztálykülönbségnél.³⁷ Nora szerint továbbá mindegyik telepésben ott lapul egy „*Cagayous*”, azaz az európai származású, tanulatlan franciát beszélő, élvhajász, léhűtő, kulturálatlan, antiszemita, agresszív munkásról mintázott népszerű képre-gényfigura.³⁸ A telepések nem is rendes franciát beszélnek, hanem valamilyen ne- vetséges helyi dialektust, amelyet Nora helyenként nem átal nyelvi tótágast állva írásban is visszaadni.³⁹ Az *Egyéni kapcsolatok* (*Les rapports individuels*) című fejezetben Nora a keresztény és iszlám civilizációk történetére vezet vissza a jelenleg is kitapintható félelmet és bizalmatlanságot, amely teljesen átjárja a hétköznapi tele- peskultúrát: „*ha nem tanulsz, szólok az arabnak és lesz nemulass!*”, „*zárjatok be ajtót és ablakot / Vagy bemásznak rajta az arabok*” és ezekhez hasonló ijesztgetések és versikék a telepések között közkeletűek voltak.⁴⁰ Nora azonban kétségkívül azzal a meg- jegyzéssel koronázza meg zavarbaejtően sommás leírását, amikor a telepések para- noióis bizalmatlanságát ecsetelve a következőt írja: „*nincs olyan francia [ti. telepés], aki ne dédelgetné a tudatalattijában ezt a gondolatot [ti. a népirtását], a szadista perverziónetovábbját... Ha felajánlanák nekik a népirtás gombját, vajon hány algériai francia állna*

³⁵ Ezt a kifejezést („*bourgeois parisien*”) Nora kritikus éllel saját magára alkalmazza, megfigyelői és írói pozíciójának leírására. (NORA, [1961]. 23.)

³⁶ NORA, [1961]. 73–74. A fentebb bemutatott ambivalens franciaországi szentimentalizmus ismeretében, amely egyszerre aggódott a telepestársadalomért és igyekezett azt minél távolabb tartani magától, felmerül a kérdés, hogy a telepések gyanakvása a kontinens lakói felé talán nagyon is racionális lehetett. Nora állítása ezen reflex irracionálitása kapcsán azért tűnik mégis érvényesnek, mert a konfliktus idején nem csak a jobb-, de a francia baloldal is a helyi telepestársadalomra hivatkozva fogalmazta meg nacionalista követeléseit. (NORA, [1961]. 31.)

³⁷ NORA, [1961]. 75.

³⁸ NORA, [1961]. 76.

³⁹ A könyv szerint egy beszélgetés során Norának így válaszolt egy telepés: „*Je suis francé, moi, Monsieur, je suis aussi francé que vous!*” NORA, [1961]. 79. (Kiemelések az eredetiben.)

⁴⁰ NORA, [1961]. 190.

ellen?”⁴¹ Úgy tűnik tehát, hogy Nora semmilyen retorikai eszköztől nem riad vissza annak érdekében, hogy franciaországi olvasójának bizonyítsa: „Algéria franciái” valójában annyit tesz, mint „nem franciaországi franciák”, vagyis igazából „nem-franciák”, a „franciaság tagadói”.

A szentimentalizmustól való távolságtartásnál azonban még fontosabb kritikai követelmény volt Nora számára az, hogy a korban „liberálisnak” nevezett progresszív politikai pozíciótól elhatárolódjon. Ezen álláspont kapcsán Nora 2012-ben azt írja, hogy pontosabb céljairól voltaképpen csak keveset lehetett tudni, de alapvetően reformok mellett köteleződött el, amit több vagy kevesebb, de mindenesetre komoly francia hozzájárulással képzelt el. Másképpen megfogalmazva, elvetette Algéria teljes állami függetlenségét, de liberális szellemben orvosolni akarta a francia gyarmatosítás legkirívóbb visszaéléseit. Nora 2012-ben is úgy véli, hogy a liberálisok „bátrak és nagyvonalúak voltak, de a realizmusuk a tegnapi volt. Az ő idejük már lejárt...”⁴² Bár napjaink francia közvéleményének jelentős része már inkább egyfajta francia nagyvonalúsággal magyarázza a volt gyarmati államok függetlenedését,⁴³ a korszakban a kolóniák függetlensége korántsem volt magától értetődő gondolat. Különösen Algéria, a civilizációs küldetés e laboratóriumának kapcsán szokás volt „kihagyott alkalmakról” („occasions manquées”) beszélni. Ezek olyan pillanatokat jelentenek, amikor a korabeli közfelfogás szerint lehetőség lett volna a gyarmati népesség tömegeinek politikai jogokat adni, illetve gazdasági körülményeit közpolitikai szinten javítani, de a francia állam végül különböző okokból nem használta ki ezeket az alkalmakat.

Ez a kettős elvárás és cél Nora érvelése esetében egyfajta sajátos történeti antropológiai műfajban találta meg formáját. Azaz, Nora elemzése aoteles társadalom kollektív mentális diagnosztikájaként is értelmezhető, amelyet viszont a szerző nem egyéni élettörténetekre, konkrét társadalmi viszonyokra vagy termelési tényezőkre vezet vissza, hanem politikai eszmék szintjén igyekszik magyarázni azt. Aoteles társadalomra jellemző, fentebb említett irracionális mentalitásformák (paranoia, rasszizmus, felsőbbrendűségi érzés, uralkodni vágyás, szadizmus stb.) esszéisztikus és virtuóz leírása nem az olvasó egyfajta önmagáért való szórakoztatására szolgál. A retorikai hadművelet célja sokkal inkább az, hogy alátámassza, de legalábbis érzékletesen illusztrálja az érvelés fő, elméleti relevanciájú mondanivalóját, miszerint az emberjogi, liberális elképzelések nevében megvalósított gyarmatosítás „kollektív skizofréniát” eredményezett a telesztársadalomban. A modern ideológiák ilyen ellentmondásos egyvelege egyfajta tudatmódosító szerként a társadalom pszichéjének szintjén kezdtek hatni és váltak ilyen módon tetten érhető társadalmi szereplővé.

A francia-algériai konfliktus történetileg determinált voltát Norának talán az a formulája ragadja meg a legjobban, amely szerint „Algéria franciáinak története a jakobinus nacionalizmus leánya”.⁴⁴ A szerző ezzel a gondolattal kezdi *A blokád (Le blocus)* című fejezetét, amelyben végigveszi a telesztársadalom és a muzulmán társadalom

⁴¹ Az utóbbi mondat eredeti nyelven így hangzik: „Si on leur offrait le génocide presse-bouton, combien de Français d’Algérie le refuseraient?” NORA, [1961]. 205–206.

⁴² NORA, [1961]. 15.

⁴³ Ehhez lásd mindenekelőtt: SHEPARD, 2006.

⁴⁴ NORA, [1961]. 103. (Kiemelés tőlem – L. S.)

százéves együttélésének főbb politika- és társadalomtörténeti állomásait. Ez a kronologikus áttekintés egyrészt arra szolgál, hogy a szerző bemutassa, hogy jellemzően éppen a *baloldali* francia kormányok alatt volt a legintenzívebb a reakció Algériában,⁴⁵ azaz az univerzális emberi jogok zelótái mindenki másnál többet ártottak az általuk képviselt eszméknek. Nora úgy érvel, hogy bár a telepéseknek a franciaországi reakciós jobboldallal való szövetsége természetesen rendkívül szoros,⁴⁶ azért a kontinens baloldali pártjaival is volt kapcsolatuk. Elvégre „a gyarmati terjeszkedést éppen a forradalmi és jakobinus elképzelések nevében valószínűsítették meg, és Algéria franciáinak kezében a francia Forradalom nagyszerű jogi és humánus elvei a leghatékonyabb eszköznek bizonyultak a muzulmán társadalom egyensúlyának szétzúzására”.⁴⁷

Másrészt a szerző az áttekintéssel a „kihagyott alkalmak” tézis érvényességét kérdőjelezi meg. Vagyis Nora igyekszik hangsúlyozni, hogy ugyan nem volt különösebben erőteljes, de mindenesetre az elmúlt száz évben a francia államvezetésben *létezett* szándék arra, hogy a muzulmán lakosság gazdasági és politikai kondícióit javítsák. Ezeknek a központi, Franciaországból jövő kezdeményezéseknek azonban a helyi telepéstársadalom mindannyiszor az útját állta. Nora röviden bemutatja például a muzulmán tömegek állampolgárainak honosítását célzó kezdeményezések, mindenekelőtt az 1937-es Blum-Violette javaslat bukásának történetét, amit egyébként az akkoriban születő franciaellenes arab nacionalizmus fékezésére vezettek volna be.⁴⁸ A telepések hevesen tiltakoztak a liberális javaslat ellen, amelyben kizárólag saját szuverenitásuk elleni támadást láttak; nyomásgyakorlásukra a francia kormány végül elállt a javaslatról. Az ilyen rövidlátó és kicsinyes reflexekre vonatkozó bemutatás után az olvasónak az a benyomása támad, hogy az egyébként gazdasági, társadalmi és politikai szempontból is abszolút domináns helyzetben lévő telepéseknek egyszerűen semmilyen reform volt nem elfogadható, még az sem, amely pedig középtávon saját elemi érdekeiket érvényesítette volna. Ebből a minden reformnak kerékkötőjeül szolgáló telepes reflexből lesz érthető a fejezet címe (*A blokád*).

A telepésekre jellemző csökönyös korlátoltság leírása után nem meglepő, hogy Nora a reformokban hívó liberálisokban a probléma megoldásának késleltetőit látja. Mivel a fent leírt elvi okokból meg van győződve arról, hogy az algériai kérdések egyedül a függetlenség jelentheti a feloldását, ezért minden, ennek útjában álló álláspontot kíméletlenül támadás alá vet.⁴⁹ *A liberálisok (Les libéraux)* című, szintén nem túl nyájas leírásban Nora úgy érvel, hogy a telepéstársadalom maréknyi

⁴⁵ NORA, [1961]. 126; 129.

⁴⁶ NORA, [1961]. 121.

⁴⁷ NORA, [1961]. 126. (Kiemelés az eredetiben.)

⁴⁸ NORA, [1961]. 129–131.

⁴⁹ Nora elvi álláspontját, miszerint a konfliktus kezdettől fogva elkerülhetetlen volt, szükségesnek tűnik árnyalni. A fejezetben egy helyen ugyanis megjegyzi, hogy a harmincas években még úgy tűnhetett, hogy ha Franciaország akkor következetesen liberális politikát folytat (és például bevezeti a Blum-Violette javaslatot), akkor a francia állam kihúzza az algériai helyzet méregfogát. Egészen addig ugyanis a muzulmánok jelentős része francia állampolgárságot és életmódséget követelt. A liberális politika megvalósulását azonban addig az algériai franciák, utána pedig a muzulmán nacionalizmus lehetetlenítette el. (NORA, [1961]. 217–218.) Ez az elképzelés egyébként emlékeztet a Nora által erősen kritizált Albert Camus híres gondolatához, miszerint „Algériában a francia politika a valóság után kullog húsz évvel”.

liberálisai „Őfelsége ellenzékeként” viselkednek, azaz bár kritizálják a francia politikát, de a francia fennhatóságot soha nem kérdőjelezik meg. Ez a kritika olyan, nemzetközileg is elismert személyeket is célba vesz, mint az Algéria modernizálásáért élethivatásaként harcoló (egyébként Franciaországból származó) Germaine Tillion, vagy a szegénysorsú algíri munkás családban felnőtt, de európai származású (ezért „telepes”) író és filozófus Albert Camus. Nora szerint ők mint algériai francia liberálisok „mindenüket Franciaországnak köszönhetik, így mindenekelőtt liberalizmusukat is – hogyan ne lennének hát hűségesek hozzá mindennel szemben, még akkor is, ha ehhez megértőbbnek kell lenniük az általa elkövetett, mint az ellene elkövetett bűnökkel? Hiszen az arab örökké »a másik« marad.”⁵⁰

Ez a leginkább talán történeti antropológia műfajához közeledő esszé kétszintű elemzést tesz lehetővé. Bár könyvében Nora mindig konkrét személyekről, társadalmakról és intézményekről ír, az érvelés könnyen értelmezhető szimbolikusan, filozofikusabb síkon. Mi több, úgy tűnik, hogy Nora munkáját nem is elégséges pusztán társadalomtörténeti elemzésként olvasni, mert kettős célja (a telepések franciátlanságának kimutatása és a liberális pozíció kritikája) csak ezen az elemelt szinten egészíti ki egymást egyetlen, elméletileg megalapozott ambícióban.

Ebből a szempontból Nora könyvének legfontosabb állítása valójában az, hogy a *valódi* Franciaország soha nem volt jelen Algériában. A kontinentális Franciaország a Forradalom és a racionalitás tiszta eszméinek hazája; ezzel szemben Algéria ezen elvek kifordításának, a gyarmatosításnak és az irracionalitásnak ad otthont. Amikor Nora a *telepesek* irracionalitásáról ír, akkor valójában a *gyarmati politika* visszásságait elemzi; amikor a kialakult válságban a telepestársadalom alapvető felelősségét fedezi fel, akkor ennek az elkorcsosult baloldali gondolatnak a felelősségét hangsúlyozza. A telepések pedig, ahogyan azt könyvében végig igyekszik érzékletesen demonstrálni, voltaképpen nem is franciák; „Algéria franciái” ezért a „franciaság tagadóit”, vagy akár a „franciaság megszegényítőit” jelöli. Ezen a racionalitásnak (mint a franciaság lényegének) makacsul ellenálló gondolati univerzumon pedig soha nem fog keresztül menni egy felvilágosult liberális reform; ez Nora számára elvi lehetetlenségnek tűnik. Aki ennek a lehetetlenségét száz év kudarcos tapasztalata után sem látja be, az minden valódi és értő jobbitó szándéknak az útjában áll, akár szándéka szerint, akár naivságából adódóan. Ez a felismerés magyarázza Nora maróan éles kritikáját a liberális pozícióra vonatkozóan.

A Franciaország–forradalom–racionalitás és Algéria–gyarmatosítás–irracionalitás fogalmi asszociációk szembenállásának létrejöttéért Nora egyértelműen a fent leírt jakobinus nacionalizmusban, egyfajta elszármazott, perverz baloldali gondolatban találja meg a felelőst. Érvelésének antropológiai formája tökéletesen alkalmas arra, hogy ezt a gondolatot társadalmilag, földrajzilag és filozófiailag is lokalizáljuk. Ez az elképzelés *nem* Franciaországban, hanem valahol másutt, történetesen Algériában jelent meg, és *nem* a racionalista filozófián, hanem valami egyéb, azzal névleg azonos, de valójában elmaradott, primordiális reflexekkel működő gondolati terepen ragadt meg. És minél jobban törekszik ez utóbbi arra, hogy névleg azonosuljon az előbbivel, csak annál nagyobb veszélyt jelent rá, hiszen az óvatlan szemlélődő összekeverheti az alapvető ellentmondásban lévő elveket.

⁵⁰ NORA, [1961]. 220.

Fontos ugyanis hangsúlyozni, hogy Nora balról kritizálja ezt a sajátos és leírása szerint alapvetően Algériában tevékeny baloldalt, és ennyiben érvelése markánsan eredetinek és találónak tűnik. Ez az autonóm kritikai pozíció teszi számára lehetővé például azt is, hogy már 1961-ben megfogalmazza azt az akkor abszolút meghökkentő állítást, miszerint az Algériában szolgáló, a helyi lakosságot szisztematikusan kínzó (ezért pedig a baloldali értelmiség által hangosan elítélt) francia hadsereg saját magát jó okkal pozicionálja baloldalra, és nem jobbra. Nora szerint a francia hadsereg saját „nemzeti-szocialista” céljait alapvetően emancipatorikusnak találja, és ennek megfelelően némileg jogosan értetlenkedik, hogy a kontinentális baloldal miért nem áll be mögé, elvégre ő Franciaország nevében a társadalmi igazságosságért küzd.⁵¹

„Sajnos nagyon is igaz” – írja Nora – „hogy a hadsereg a baloldali pártok mulasztásaiból él; ezek [ugyanis] nem voltak képesek felhívni a közvélemény figyelmét a gyarmati problémák súlyosságára. A tengerentúlon szolgáló hadsereg végső soron a nemzeti közösség egyetlen szelete, amely a gyarmati problémát nemzeti problémaként élte meg.”⁵²

Ezzel szemben a francia szuverenitást támogató telepések, azaz az ultrák céljaiból hiányzik a hadsereg által felvállalt emancipatorikus cél; ők a hadsereg nemzeti-szocialista ambícióiból csak a nemzetet fogadják el. A rájuk jellemző patriotizmus viszont Nora szerint jakobinus forradalmárokból, Robespierre és Mirabeau alakjaiból inspirálódik, és a baloldal valamennyi jelszavát reakcióra használják.⁵³

Nora antropológiai szempontú elemzése valamelyest implikálja is a francia-algériai konfliktus egyetlen lehetséges megoldását. Az érvelés alapján ugyanis az olvasó arra következtethet, hogy ha a forradalmi, racionális eszmék a kontinens Franciaországában vannak, a gyarmatosító, perverz elképzelések pedig Algériában, akkor ez utóbbit el kell oldani az előbbitől. Algériát „amputálni” kell Franciaországról, mielőtt Algéria, pontosabban a telepés társadalom által képviselt elkorcsosult baloldali eszmék elterjednének Franciaországban és véglegesen megfertőznék az emberi jogok magasztos elveit. *Egy New Deal Algériának (Un New Deal pour l'Algérie)* című, konkluzív fejezetében Nora azt állítja, hogy az 1954 óta tartó konfliktusban egyébként már morálisan kompromittálódott Franciaországnak nincs más megoldása, mint sokszerűen és visszafordíthatatlanul véget vetni Algériában a francia szuverenitásnak.⁵⁴ Bár Norának nincsenek illúziói a felkelők

⁵¹ NORA, [1961]. 97.

⁵² NORA, [1961]. 96. (Kiemelés tőlem – L. S.) Nora ennek fényében tudja megmagyarázni a de Gaulle tábornok (akkor már a IV. Köztársaság miniszteri tanácsának elnöke) és a hadsereg között 1960 januárjában Algírban tetőző feszültséget is: de Gaulle soha nem szolgált a gyarmatokon, vagyis nincs érve hozzá, hogy a gyarmati kérdést nemzeti kérdésként értelmezze.

⁵³ NORA, [1961]. 132. Nora azt már 2012-ben írja (24–25.), hogy az *Organisation de l'armée secrète* (OAS) és más ultrák által artikulált düh jogosnak tűnik, amennyiben abból a felismerésből származik, hogy a republikánus gondolat alkotmányos integritását kell megbontani azért, hogy a gyarmatosítást kiverjük a Köztársaságból. E politikai földcsuszamlás miatt pedig valóban nem volt járható az a békés út, amit a liberálisok javasoltak.

⁵⁴ NORA, [1961]. 255.

céljai kapcsán,⁵⁵ ő abban bíz, hogy minél több telepese marad a független Algériában, mert részvételükre komoly szükség lesz az államigazgatás kiépítésekor. A szerző szerint ugyanis a függetlenség után jön csak a feladat neheze: megoldani az elkerülhetetlen gazdasági válságot, amihez alapvetően szakértelemre (és nem politikai lojalításra) van szükség.⁵⁶

A telepések jelenléte azonban nem egyszerűen technikai okokból kívánatos. Nora hangsúlyozza, hogy bizonyos francia intézményi keretekre és mindenekelőtt egy kifejezetten helyi viszonyokra adaptált szocialista rendszerre szükség van egy igazságosabb társadalom kialakításához. Ennek pedig, ha nem is zálogát, de legalábbis lehetőségfeltételét alapvetően a telepésekben látja, akik itt már inkább mint Franciaország algériai képviselői jelennek meg.⁵⁷ Nora érvelésének levezetése itt meglepő fordulatot vesz: a szerző hitet tesz egy jövőbeni francia–muzulmán társadalom mellett, ugyanis minden rútsága ellenére a gyarmatosítás legalábbis meghatározta Algéria társadalmát, és ez a hatás nem volt minden ízében szörnyű. „*Semmi*” – írja valamivel filozofikusabban, de annál váratlanabban Nora – „*sem a könyörtelen háború, sem a kisajátítás, sem az elnyomás nem tudta mélységében megváltoztatni franciák és muzulmánok együttlétének érzületét*” („*le sentiment des Français et des musulmans »d’être ensemble*”).⁵⁸

Jacques Derrida és Franciaország belső ellentmondásai

Barátjának írt, teljesen a könyvre való reflexiónak szentelt hosszú levelében Derrida elismeri Nora munkáját mint amely „*majdnem mindig igaz [juste], a szó mindkét értelmében; tartalmában és következtetéseiben egyaránt, leszámítva helyenként a hangnemet. Összességében nekem úgy tűnik*” – írja Derrida – „*hogy a hangnem, mely többet árul el az íróról, mint annak tárgyáról, a könyvedben alapvetően maróan agresszív marad.*”⁵⁹ Derrida levelén azonban, amely alapvetően az algériai francia liberális pozíció védelmére vállalkozik, szintén átszűrődnek szerzőjének felkorbácsolt érzelmei. Ezekért ő több helyen is elnézést kér; kétszer levele legvégén, levele hosszárért és saját ingerültségéért, amit a baráti viszonytal, illetve az érveléssel való alapvető egyetértésével magyaráz.⁶⁰ Ezekon kívül visszakozik még a levél elején, az írás hevében is, amikor Nora érvelésének statikusságát és önkényes példáit illető, két erősen kritikus meglátás közé, a levegővételnél szünetben váratlanul beszúr egy önreflektív észrevételt: „*Látom, hogy nem végeztem. Bocsáss meg, kérlek. Túl sok csön-dért állok bosszút rajtad.*”⁶¹ Az alábbiakban megpróbálom rekonstruálni Derrida formálódó és heves érzelmektől nem mentes álláspontját az algériai kérdés kapcsán,

⁵⁵ Az Algériában kialakuló franciaellenes arab nacionalizmusról fentebb már volt szó; az FLN kapcsán pedig Nora azt írja, hogy 1958-tól a felkelés társadalmi (vagyis forradalmi) céljai egyértelműen háttérbe szorultak a nemzeti (azaz nacionalista) törekvések javára. (NORA, [1961]. 97.)

⁵⁶ NORA, [1961]. 261–263.

⁵⁷ NORA, [1961]. 264.

⁵⁸ NORA, [1961]. 260. (Kettős kiemelés az eredetiben.)

⁵⁹ NORA, [1961]. 271–272. (Kiemelés az eredetiben.)

⁶⁰ NORA, [1961]. 297; 299.

⁶¹ NORA, [1961]. 277.

amely ezek szerint már ott munkált benne, de amelyet talán itt volt alkalma először írásban artikulálni.

A levél filozofikus és a komplexitásokra jócskán nyitottabb szemlélete kibillenti a statikusabb történelmi érvelést a medréből. Derrida már levele szemléletével is arra mutat rá, hogy Nora gondolatmenetét kissé elvitte az érvelés megfogalmazásához választott megközelítés vagy műfaj (amelyet én történelmi antropológiának neveztem). Szerinte Nora elemzése serkenti a cselekvést azzal, hogy kettévágja a gordiuszi csomót, de ezért cserébe túlságosan is leegyszerűsíti a valóságot.⁶² Mindez viszont nem jelenti azt, hogy Derrida szó nélkül elmenne Nora érvelésének konkrét, empirikus adatokra támaszkodó pontjai mellett azért, hogy egy nagyobb léptékű megközelítést dolgozzon ki. Ellenkezőleg, Derrida helyenként statisztikai háborúba bonyolódik annak érdekében, hogy igazát bizonyítsa, mint például az algériai francia *elit jövedelmének* és a franciaországi francia *átlagkeresetnek* összehasonlítását illetően,⁶³ illetve az algériai muzulmánok iskoláztatásának kérdése kapcsán.⁶⁴

Derrida egyszerre tűnik Noránál elfogultabbnak és jóval kritikusabbnak is Franciaország kapcsán. A helyi muzulmán társadalom elképesztően rossz iskolázottsági mutatóit⁶⁵ illetően például a francia állam védelmére kel, mondván, hogy Franciaország nem feltétlenül diszkriminatív politikai megfontolásból késlekedik az oktatás fejlesztésével. Egy átfogó oktatási program bevezetése kapcsán ugyanis Algériában számos akadállyal, mindenekelőtt demográfiai, kulturális, pénzügyi és földrajzi kihívással kell számot vetni.⁶⁶ Derridának ez az érvelése még megdöbbentőbb, ha figyelembe vesszük, hogy a francia állam a civilizálás büszkén felvállalt céljával kezdte meg Algéria betagozását a Köztársaságba, és ennek fényében az iskolázottsági mutatók radikális javításának kezdettől fogva prioritást kellett volna tulajdonítania.⁶⁷

Ennél a meglátásnál elméleti szempontból azonban jelentősebb Derridának általában a gyarmatosításra vonatkozó álláspontja. Ő egyoldalú lábjegyzetet szentel a kérdésnek Nora azon fentebb idézett meglátását kommentálva, miszerint még a gyarmati rendszerben is létezett emberi kapcsolat a gyarmatosító és gyarmatosított társadalom között.

⁶² NORA, [1961]. 286.

⁶³ Derrida Nora szemére hányja, hogy ezt a két, statisztikailag egymásnak nem megfeleltethető jövedelmi csoportot hasonlítja össze, és lábjegyzetben hozzáteszi: „*Be kell vallanom, magamat újraolvasva, hogy [munkából] az algériai francia, illetve a franciaországi francia átlag életminőség összehasonlításának hiánya volt számomra az egyik legsokkolóbb.*” NORA, [1961]. 287. (Kiemelések az eredetiben.)

⁶⁴ NORA, [1961]. 291.

⁶⁵ Lásd a 7. oldalt.

⁶⁶ NORA, [1961]. 289.

⁶⁷ A pénzügyi és földrajzi adottságokra hivatkozva az oktatásfejlesztéssel bő egy évszázadot késlekedő, de küldetésére egyébként „metafizikai” mandátummal felruházott francia állam annál is inkább hiteltelennek tűnik, ha mindehhez hozzávesszük, hogy amikor 1956-ban kiderült, hogy a (részben Algéria területén fekvő) Szahara-sivatag alatt található Afrika egyik legnagyobb kőolajkészlete, akkor ugyanezek a pénzügyi és földrajzi adottságok már nem jelentették akadályát egy hatszáz kilométer hosszú kőolajvezeték néhány év alatt történő megtervezésének. (MALTI, 2014. 553–558.)

„Ez talán szintén azt jelenti” – kezdi a gondolatot – „hogy a »gyarmati rendszer« fogalma nem érthető meg lényegében és mindig a rövid vagy hosszútávú profit egyedüli elképzeléséből kiindulva. Valószínűleg felül kellene vizsgálni a gyarmatosításra, gazdasági imperializmusra (és a kapitalizmus állomásaira) vonatkozó teljes marxi dogmatikát, annál is inkább, mert ez végül elfedte, néha névtelenségbe burkolózva, a gyarmati jelenség legbanálisabb és legkevésbé tárgyalt meghatározását.”⁶⁸

Derrida ezt követően rámutat Nora érvelésének prekonceptiózusságára, melyben Nora a negatív gyarmati jelenségeket a gyarmatosítás élénk haszonlesésével magyarázza, az esetleges javulásokat (például az oktatási mutatók legújabb keletű javulását) viszont ennek nemtörődömségével és a pusztá véletlennel. Befejezésül Derrida azzal zárja lábjegyzetbe tett gondolatmenetét, hogy:

„Végül, még ha a profitból akarnánk is magyarázni valamennyi gyarmati vállalkozás lényegi és kizárólagos indítékát, ez a fogalom (a profité) meglehetősen összetett, ha nem egyenesen ellentmondásos. És az iskoláztatás vagy egyéb, ehhez hasonló nagyvonalúságok könnyen magyarázhatják azt [ti. a gyarmati vállalkozás indítékát], néha éppenséggel egy logika, és nem a profitkeresés inkoherenciája mentén. Ez olyan fejezet, amelyet nem használsz fel.”⁶⁹

Mivel Derrida nyitva hagyja a kérdést, hogy szerinte hogyan kellene pontosan értelmezni a „gyarmati rendszer” fogalmát, ezért úgy tűnhet, mintha voltaképpen kritikátlanul jóváhagyná a francia civilizációs küldetés gondolatát, mint amelynek hibáival szükséges megértőnek lenni egy felsőbb jó érdekében. Ez az attitűd a metafizikai gondolkodásmód dekonstruálójától igencsak meglepő lenne még akkor is, hogyha Derrida esetében talán nem volna példa nélkül álló.⁷⁰ Derrida szemmel látható franciapárti elfogultságához viszont hozzá kell tenni azt az 1961-es levelében megjelenő meglátást is, miszerint a reakció nem csupán francia oldalról, de bizony a felkelők oldaláról is ott ólálkodik a forradalmi eszmék körül. A filozófus arra emlékezteti Norát, hogy a lázadók egy korai csoportja egyáltalán nem volt mentes

⁶⁸ Ezt jelentősége miatt az eredeti nyelven is idézem: „Cela veut peut-être dire, encore, que la notion de »système colonial« ne peut pas se comprendre, essentiellement et toujours, à partir de la seule idée de profit à court ou à long terme. C'est peut-être tout la dogmatique marxiste sur le colonialisme, l'impérialisme économique (et les phases du capitalisme) qu'il faudrait réviser, d'autant plus qu'elle a fini par masquer, anonymement parfois, la définition la plus banale et la moins discutée du phénomène colonial.” NORA 2012. 290. (Kiemelések az eredetiben.)

⁶⁹ Ezt jelentősége miatt az eredeti nyelven is idézem: „Enfin, même si on voulait faire du profit la motivation essentielle et exclusive de toute entreprise coloniale, cette notion (de profit) est assez complexe, sinon contradictoire. Et la scolarisation ou d'autres générosités apparentes du même genre peuvent fort bien l'expliquer, parfois, à partir d'une logique et non d'une incohérence dans la recherche du profit. C'est une arme que tu n'utilises pas.” NORA, [1961]. 291. (Kiemelések az eredetiben.)

⁷⁰ A *Le Monolinguisme de l'autre* című, késői, önéletrajzi ihletésű munkájában Derrida már tett egy saját meglátása szerint „elfogadhatatlan” vallomást saját filozófiai munkássága, illetve a francia nyelvvel való „neurotikus” kapcsolata között feszülő antagonisztikus viszonyról. Derrida 1996-ban azt állítja, hogy bár eddigi filozófiai munkássága éppen ellenkező álláspontot implikálna, ő magánemberként kifejlesztett egy sajátos türelmetlenséget a nem tiszta franciával („français pur”) szemben, és szerinte „a nyilvános beszéd intellektuális méltóságához nem is illik az akcentussal ejtett francia”. DERRIDA, 1996. 78.

az erőszakos iszlám fanatizmustól,⁷¹ illetve, hogy a felkelők egészére jellemző egyfajta arab nacionalizmus, amit (mint nacionalizmust) annál is inkább kritizálni kell, mivel bizonyos hatalmak (Egyiptom és a Szovjetunió) újfajta imperializmusának eszközeül szolgálhatnak.⁷²

Derrida 1961-ben azonban nem áll meg a francia jelenlét metafizikailag hangolt igazolásánál, dinamikus szemléletéből ugyanis következik egy Noráénál jóval kritikusabb olvasat Franciaországra vonatkozóan. A levélíró ugyanis hangsúlyozza, hogy a gyarmatosítás kapcsán nem pusztán a baloldali gondolat elhajlásáról van szó, bár ez a tényező természetesen vitathatatlan. Derrida szerint valójában maga Franciaország van ellentmondásban önmagával: a forradalmat és a gyarmatosítást egyazon szubjektum végzi, nem pedig két különböző, ahogyan azt Nora könyve sejteni engedi. Ennek megfelelően már levele legelején lecsap Nora azon kísérletére, amelyben a történész megpróbálja „kidelegálni” a gyarmatosítás felelősségét a telepésekre, azaz a nem-franciákra:

„Hogyha, amint mondog, Algéria franciái valóban saját történelmük és balszerencsájük »kovácsai«, akkor ez csak úgy igaz, ha azonnal pontosítunk, miszerint ennek a mesterei viszont a mindenkori kormány és hadsereg voltak (vagyis a mindenkori francia nép, amelynek nevében ezek fellépnek). És ha ezek itt pusztán elméleti és formális mesterek voltak, úgy annál inkább bűnösök.”⁷³

Néhány oldallal később így ír Franciaország és Algéria átlagos életminőségének kérdése kapcsán, amelyek eltolódásáért Nora a telepéseket hibáztatja: „És vajon hogyan reagált volna jó népünk [a kontinens franciái], a kommunistákkal és a szakszervezetisekkel az élen, hogy másról ne is beszéljünk, ha a kontinens életszínvonalát kellett volna csökkenteni azért, hogy Algériát modernizáljuk, iparosítsuk, iskolázzuk stb.”⁷⁴

Derrida egész levelén végigvonul az itt csak néhány idézettel illusztrált szemlélet, amely radikálisan szemben áll Nora „optimista” megközelítésével. Utóbbi álláspontja ugyanis annyiban mindenképpen megnyugtatónak tűnik, amennyiben azt sugallja, hogy a rossz, az irracionális, a gyarmatosítás mind „odaát” van, ezért, ha biztosítani akarjuk magunkat az Algériában egyre növekvő válság tovagyűrűző mellékhatásai ellen, akkor mielőbb el kell szakadnunk ettől az odaáttól. Derrida szemlélete talpig feldúlja ezt a megnyugtató olvasatot, és azzal a hátborzongató felismeréssel áll elő, hogy ez a gyarmatosító irracionális odaát tulajdonképpen nagyon is „itt” van, a kontinensen, és legalább annyira meghatározza Franciaországot, mint a Forradalom, vagy a felvilágosult, illetve a racionalista filozófia.

A Nora érvelése által implikált bináris felosztás felszámolásával Derridánál a liberális pozíció is alapvetően más megvilágításba kerül. Míg a történész megközelítésében az algériai francia liberálisok jószándékú, de valódi megértés nélküli résztvevői a konfliktusnak, addig Derridánál ők az egyetlen szereplők, akik valóban felfogták az algériai helyzet filozófiai tétjeit és történelmi jelentőségét.

⁷¹ NORA, [1961]. 282.

⁷² NORA, [1961]. 294.

⁷³ NORA, [1961]. 275. (Kiemelések az eredetiben.)

⁷⁴ NORA, [1961]. 288–289.

Akiket Nora élesen kritizál haszontalanságukért, azok a filozófus szerint éppen a legfontosabb (és természetét tekintve leginkább „francia”) feladaton dolgoznak, vagyis azért, hogy a gyarmatosítás vadhajtásai nélkül szárba szökkenessék a forradalmat Algériában. Ennek megfelelően Derrida problémaérzékenyebb nézőpontja szerint az algériai francia liberálisok ebbéli sikere jelentené a kívánatos megoldást az algériai kérdésre. Ez kevésbé volna látványos, mint Nora sokszerű és elvágólagos szigorú javaslata, de lényegét tekintve és hosszabb távon annál üdvösebb lenne mindegyik fél számára.⁷⁵ Viszont 1961-ben már Derrida is úgy véli, hogy Algéria állami függetlensége előbb-utóbb elkerülhetetlenül bekövetkezik; ebben a kimenetelben azonban nem megváltást lát, mint Nora, hanem pusztán a legkisebb rosszat. Ennek jegyében „lelkes csatlakozását” („*adhésion enthousiaste*”) fejezi ki Nora *Egy New Deal Algériáért* című fejezetében kifejtett elképzeléséhez,⁷⁶ amelynek egyik sarokpontja egy valódi francia–muzulmán közösség létrejötte Algériában.

Úgy tűnik, hogy Franciaország kapcsán Derrida szélsőségesen kiélezi azt az ellentétet, amelyet Nora éppen, hogy csillapítani igyekszik. A harmincéves Derrida számára a francia civilizációs küldetésnek van létjogosultsága, és beszélhetünk francia nagyvonalúságról a gyarmatokon. Mindez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy Franciaországnak ne lenne egy másik, sötét „arca” is, amely mindenki más előtt felelős a gyarmatokon (illetve másutt) a nevében elkövetett visszaélésekért. Ez a két arc visszavonhatatlanul egyetlen szubjektumhoz tartozik, és az egyik elutasításával jó eséllyel a másik is el fog fordulni. Derrida ugyanis korántsem biztos benne, hogy a gyarmati állapot felszámolásával nem zárják ki Algériából a forradalom lehetőségét is. Algéria liberálisainak ezért az a feladatuk – mégpedig saját egyéni és kollektív érdekükben, de általában „Franciaország” érdekében is –, hogy ennek az ellentmondásos helyzetnek a feloldásán dolgozzanak, vagyis, hogy Franciaországot a francia elvek, a forradalom, a felvilágosodás és a racionalizmus nevében kritizálják.

Összegzés

Nora és Derrida vitáját olvasva felmerülhet az ötlet, hogy érdemes a polémiát történeti és életrajzi kontextusként olvasni Derrida későbbi filozófiájához. Edward Baring angol értelmiséggtörténész felvetette, hogy az algériai liberálisok története, mindenekelőtt pedig a francia–algériai konfliktus fontos történeti kontextusul szolgálhatott Derrida filozófiájának, elsősorban az 1963-as karteziánus kritikájának.⁷⁷ Érvelését talán ki lehetne egészíteni azzal az észrevétellel, hogy a Norával folytatott, fentebb elemzett vita szintén hozzájárult ahhoz, hogy Derrida 1963-ban kialakítsa kritikai pozícióját Michel Foucault kérdéses műve, *Az örület története* kapcsán. Ő ugyanis mindkét vita során azt hangsúlyozta, hogy az irracionális Másik nincs kizárva a racionális szubjektumból vagy *Cogitóból*, hanem már mindig ott munkál

⁷⁵ Ez egyébként összhangban van azzal, amit egy 1998-as interjúban a kérdés kapcsán mondott, miszerint a negyvenes évek végén egy algériai baloldali csoport tagjaként ő a gyarmati rendszert kezdte el kritizálni, de Algéria függetlensége melletti állásfoglalás nélkül. Idézi: BARING, 2010. 247.

⁷⁶ NORA, [1961]. 299.

⁷⁷ BARING, 2010.

abban. Ennyiben pedig Nora és Derrida vitája a nyugati metafizika legújabb válságának egyik gondolati küszöbét is jelölheti.

A vita tétjei a francia baloldal, illetve a Dreyfus-párti (*dreyfusard*) republikánus örökség értelmiségtörténetének szempontjából is figyelemreméltók. Az előbbit illetően kettős tétokról lehet beszélni: egyrészt a francia „értelmiségi mező” összeháboríthatatlan szemléletek mentén történő fragmentációjáról, másrészt pedig a korszakban domináns marxista tudományos és politikai gondolkodás válságáról. Bár mindketten ugyanazon politikai hagyomány, a francia baloldal örökösének tekintették magukat, Nora és Derrida mégis alapvetően ellentmondásos szemlélet mentén értelmezte a francia–algériai konfliktust. Ez az ellentmondás a válság kérdése, illetve a liberálisoknak a válságban elfoglalt szerepe kapcsán mutatkozik meg a leginkább. Nora számára az algériai ügy a baloldal belső krízisééről tanúskodott, a jószándékú, de naiv liberálisok pedig a probléma megoldásának, azaz Algéria függetlenségének útjában álltak. Ezzel szemben Derrida úgy érvelt, hogy a válság mindenekelőtt Franciaországot érinti, melynek történeti és filozófiai jelentőségét egyedül a liberálisok értették meg, ezért az ő kritikai szerepük és gyakorlati tevékenységük sikere jelentené a forradalmat (azaz a konfliktus ideális kimenetelét) mind Franciaországban, mind pedig Algériában. Továbbá, a vita előrevetítette a marxista társadalomelmélet előtt álló tudományos kihívást, ugyanis mind Nora, mind pedig Derrida világosan rámutattak az ortodox marxista értelmezési keretnek az algériai kérdés kapcsán megmutató hiányosságaira. A francia értelmiségi mező áthidalhatatlan törésvonalak mentén való fragmentációja, illetve a közéleti vitában történő nyílt állásfoglalás nehézsége pedig (mint Derrida esetében) hosszútávú következményekkel járt a kifejezetten francia társadalmi–politikai figura, a Dreyfus-párti elkötelezett értelmiségi (*intellectuel engagé*) szerepére nézve is.

A vita jelentősége a francia politikai esztétörténet, és ennek megfelelően a francia politikai filozófia számára is kiemelkedő. Nora és Derrida ugyanis alapvetően eltérő jelentéstartalmakat társítottak olyan gondolatokhoz, mint „forradalom”, „emancipáció” vagy akár „köztársaság”. Egyrészt a „liberális gyarmatosítás” oximoronja Nora számára elvi lehetetlenségnek tűnt, amelynek soha nem volt valószínű emancipatorikus potenciálja. Minden, amit ennek nevében követtek el, pusztán arra volt jó, hogy korrumpálja a forradalom, az emberi jogok, a racionalizmus és a köztársaság magasztos elveit, amelyeket ezért meg kell védeni ettől az agresszív, önmagát civilizatórikusnak feltüntető gondolattól. Ezzel szemben Derrida szerint ez a bináris szembenállás nem állja meg a helyét. A gyarmati rendszert a profitkeresés logikájától eltérő módon is lehet, és kell is értelmezni (még ha emez kétségkívül fontos magyarázóerővel is bír), és a rendszer gazdasági minőségét nem lehet elválasztani az emberi dimenziótól, vagyis ebben az esetben attól a tényről, hogy franciák és muzulmánok egy közösségként éltek több mint egy évszázadon keresztül. Derrida mondatai ezen a ponton kissé homályosak maradtak, de mivel levele a liberális ügy melletti elköteleződését bizonyítja, ezért nem lehet kétségbe vonni, hogy hitt az algériai francia jelenlét alapvetően pozitív aspektusaiban.

Ez az áthidalhatatlan különbség kettejük szemlélete között – azaz, hogy a franciák algériai jelenléte tekinthető-e valamilyen szempontból legitimnek vagy sem – a szuverenitás kérdését, vagyis a legitim hatalom alapjainak problémáját veti fel. Úgy is lehet fogalmazni, hogy a szuverenitás fogalma kulcsfogalom a vita

megértéséhez. Bár egyikük sem használta gyakran ezt a koncepciót, kettejük nézet-elérésének alapja éppen a francia jelenlét legitimitásának kérdéséhez kapcsolódik. Nora világosan elutasította a francia civilizációs küldetés elképzelését, de pozíciójából jóval kevesebb gondolat fordítható le filozófiai tételekkel rendelkező szintre. Szemlélete egyszerűen figyelmen kívül hagyta a társadalmi valóság azon aspektusait, amelyek disszonanciát keltenének pozíciójában azzal, hogy a francia jelenlét kedvező fényben tünteti fel. Nora ennek megfelelően megmenekült annak szükségességétől, hogy egy metafizikai mandátum elvi vagy gyakorlati érvényességének kérdése felől töprengjen. Éppen ez az a gondolat, amelyet Derrida felvetett, amikor egyszerre ítélte el a francia gyarmatosítás brutalitását és irracionálisát, és ismerte el a francia jelenlét jelentette előnyöket és nagyvonalúságokat. Azaz, ahelyett, hogy „megoldotta” volna az algériai problémát, ahogyan Nora tette, Derrida a helyzetben benne rejlő és elkerülhetetlen ellentmondásra hívta fel a figyelmet, amelyet számára csak a liberálisok tudtak meghaladni.

Utólagos, *a posteriori* hatásai felől nézve „Algéria” ezért a francia politikafilozófia „politika-metafizikai” alakzatának nevezhető, mely az ellentmondás problémáját mint a modern politikafilozófia alapvető alakzatát artikulálja. Az a kérdés, hogy mely *a priori* fogalmi feltételek tették lehetővé, hogy „Algéria” a francia politikai gondolkodás ilyen paradigmatisz konfigurációjává fejlődjön, egy további kutatás kérdését képezhetné.

Felhasznált irodalom és rövidítések

BARING

2010 BARING, Edward: Liberalism and the Algerian War: The Case of Jacques Derrida. *Critical Inquiry*, 36. (2010) 2. sz. 239–261.

BLÉVIS

2003 BLÉVIS, Laure: La citoyenneté française au miroir de la colonisation: étude des demandes de naturalisation des «sujets français» en Algérie coloniale. *Genèses*, 4. (2003) 53. sz. 25–47.

2012 BLÉVIS, Laure: En marge du décret Crémieux. Les Juifs naturalisés français en Algérie (1865–1919). *Archives Juives*, 45. (2012) 2. sz. 47–67.

BRANCHE-THÉNAULT

2008 BRANCHE, Raphaëlle – THÉNAULT, Sylvie: La France en guerre (1954–1962)? In: *La France en guerre 1954–1962. Expériences métropolitaines de la guerre d'indépendance algérienne*. Dir.: Branche, Raphaëlle – Thénault, Sylvie. Paris, Autrement, 2008.

CAMUS

[1958] CAMUS, Albert: *Chroniques algériennes*. Paris, Gallimard, 2002.

CAPPELAERE

1993 CAPPELAERE, Philippe: *'56 és a franciák*. Budapest, Font Kiadó, 1993.

CONKLIN

- [2002] CONKLIN, Alice: The Civilizing Mission. In: *The French Republic. History, Values, Debates*. Eds.: BERENSON, Edward – DUCLERT, Vincent – PROCHASSON, Christophe. Ithaca, NY-London, Cornell University Press, 2011.

DERRIDA

- 1963 DERRIDA, Jacques: Cogito et histoire de la folie. *Revue de Métaphysique et de Morale*, 68. (1963) 4. sz. 460-494.
- 1996 DERRIDA, Jacques: *Le Monolinguisme de l'autre*. Paris, Galilée, 1996.

FOUCAULT

- 1961 FOUCAULT, Michel: *Histoire de la folie à l'âge classique*. Paris, Plon, 1961.

JULIEN

- 1979 JULIEN, Charles-André: *Une pensée anticoloniale. Positions 1914/1979*. Paris, Sindbad, 1979.

LAFFERTON

- 2020 LAFFERTON Sára: Szuverenitás mint a „név nélküli háború” megnevezése. Hibrid szuverenitás és az algériai háború (1954–1962). In: *Atelier 30 Műhelytanulmányok*. Szerk.: LÁSZLÓFI Viola – MRAVIK Patrik Tamás – OLÁH Gábor – SIDÓ Anna. Budapest, Atelier Interdiszciplináris Történeti Tanszék, 2020. 185–205.
- 2021 LAFFERTON Sára: „Le débat de l'ONU sur la «question algérienne» (1955–1960). Une approche Lyotardienne.” Megjelenés előtt. (www.politika.io)

LYOTARD

- 1989 LYOTARD, Jean-François: *La guerre des algériens; écrits 1956–1963*. Paris, Galilée, 1989.

MALTI

- 2014 MALTI, Hocine: Le pétrole saharien et son rôle dans la guerre de libération (1956–1962). In: *L'Histoire de l'Algérie à la période coloniale*. Dir.: BOUCHÈNE, Abderrahmane – PEYROULOU, Jean-Pierre – TENGOUR, Ouanassa Siari – THÉNAULT, Sylvie. Paris, La Découverte, 2014. 553–558.

MANCERON

- 2005 MANCERON, Gilles: *Marianne et les colonies. Une introduction à l'histoire coloniale de la France*. Paris, La Découverte, 2005.

NORA

- [1960] NORA, Pierre: J'étais professeur en Algérie. In: *Uó.: Histoire en Public*. Paris, Gallimard, 2011. 35–47.
- [1961] NORA, Pierre: *Les Français d'Algérie*. Paris, Bourgois, 2012.

PEETERS

- 2012 PEETERS, Benoît: *Derrida: A Biography*. Transl.: BROWN, Andrew. Cambridge, Polity Press, 2012.

SHEPARD

2006 SHEPARD, Todd: *The Invention of Decolonization: The Algerian War and the Remaking of France*. Ithaca, NY, Cornell University Press, 2006.

SAADA

[2007] SAADA, Emmanuelle: *Empire's Children: Race, Filiation, and Citizenship in the French Colonies*. Transl.: GOLDHAMMER, Arthur. Chicago, IL–London, University of Chicago Press, 2011.

SARTRE

2018 SARTRE, Jean-Paul: *Situations, V: Mars 1954 – avril 1958*. Paris, Gallimard, 2018.

TILLION

1958 TILLION, Germaine: *Algeria: The Realities*. Transl.: MATTHEWS, Ronald. New York, NY Alfred A. Knopf, 1958.

WEIL

[2005] WEIL, Patrick: *How to Be French: Nationality in the Making since 1789*. Transl.: PORTER, Catherine. Durham, NC–London, Duke University Press, 2008.